

УДК 378.091.31.041-059.1:81`234
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.11>

М. Г. Бабічева

старший викладач кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Ю. Л. Рибачук

старший викладач кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

АВТОНОМІЯ ЯК ОСНОВА САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему розвитку автономії студентів педагогічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови. Авторами досліджується концепція автономного навчання та його роль у самостійній навчальній діяльності майбутніх педагогів на основі аналізу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Визначено, що концепція автономного навчання – це поступовий процес, розвиток якого залежить від взаємодії багатьох факторів, серед яких – позиції та переконання студентів та викладачів, які беруть участь у навчальному процесі, взаємодія між ними, контекст навчання і викладання та інституційні умови.

Обґрунтовується сутність автономного навчання як виду самостійної навчальної діяльності студентів, аналізуються рівні навчальної автономії студентів та розглядаються критерії визначення готовності студентів до автономного навчання. Виявлено, що готовність студентів до автономного навчання реалізується через такі якості та властивості, як: мотивація і мотиваційна готовність, рефлексивність, системність знань, здатність обирати засоби і прийоми діяльності, які впливають на успішність навчання. Запропоновано розрізнити чотири рівні автономії: відносну автономію, напівавтономію, частково залежну та повну автономію.

Авторами розкриваються особливості основних навчальних стратегій та прийомів формування навичок автономії студентів у світлі сучасних вимог до організації навчального процесу в закладах вищої освіти згідно із студентоцентристським підходом. Відзначено, що метою викладання стратегій навчання є допомога студентам свідомо контролювати власний процес навчання. Навчальні стратегії поділяються на метакогнітивні, які базуються на рефлексії власного мислення, та стратегії на основі завдань, що спонукають студентів використовувати свої власні ресурси для більш ефективного навчання.

Виявлено, що навчальна автономія – це вимога часу і необхідна умова ефективної праці майбутнього спеціаліста в галузі педагогіки, яка передбачає володіння студентами навичками самоконтролю, тобто самостійно визначати мету навчання, організовувати його і структурувати сам процес навчання, адекватно оцінювати здобуті результати, використовуючи різні стратегії навчання. Для досягнення необхідного рівня автономії у процесі вивчення іноземної мови авторами пропонується створення спеціального методичного забезпечення для ефективної організації та вдосконалення самостійної навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: навчальна автономія, самостійна робота, саморегуляція, стратегії автономного навчання, іншомовна компетенція, студентоцентристський підхід.

Постановка проблеми. Проблема автономії студентів набуває все більшої актуальності в сучасних умовах розвитку освіти і науки, інформаційно-комунікативних технологій, а також інтеграції вищих навчальних закладів України в міжнародний освітній простір. У зв'язку з підвищенням ролі самоосвіти майбутніх спеціалістів відбувається переорієнтація навчального процесу на скорочення кількості годин аудиторної роботи та, відповідно, збільшення годин для самостійної навчальної діяльності студентів. Правильно організована самостійна навчальна діяльність студентів дозволяє їм ефективно регулювати процес

навчання та здобувати навчальну інформацію з різних джерел. Тому проблема дослідження автономії студентів закладів вищої освіти набуває особливого значення в процесі оволодіння іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні вчені й педагоги-практики приділяють багато уваги вивченню різних аспектів, пов'язаних із автономією студентів. Науковці досліджують такі питання, як: готовність до автономії (С. Котерел, М. Чен, Ф. Бенсон, Т. Лемб), а також уміння та навчальні стратегії (Л. Агафонова, Ж. Анікіна, Н. Бориско, Т. Тернових, М. Брін,

Г. Елліс, С. Манн, Д. Нунан, Б. Синклер); рівні навчальної автономності (Д. Нунан, І. Задорожна, С. Кожушко, І. Лукша, О. Тарнопольський, Т. Тамбовкіна), способи і засоби її формування та розвитку (Ж. Анікіна, С. Бондар, О. Москалець, Є. Насонова, Є. Полат, Т. Тамбовкіна, Л. Дікінсон, В. Літлвуд, Дж. Стертридж, С. Шерін та ін.).

Проте подальшого більш глибокого вивчення, на нашу думку, потребує практична сторона навчальної автономії в системі вищої освіти України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розглянути сутність поняття навчальної автономії та її рівнів, а також проаналізувати основні навчальні стратегії та прийоми автономії у навчальній діяльності, які сприятимуть ефективному оволодінню іншомовною компетенцією студентами педагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Термін «автономія» походить від грецького, «авто» («сам») і «номос» («звичай, закон»), тобто самостійне навчання. Більшість викладачів та студентів розуміють це поняття як «самоорганізоване навчання», коли студент працює самостійно без допомоги та контролю викладача.

Педагогічне поняття для автономного навчання виникло у школах і університетах Європи та Сполучених Штатів Америки вже наприкінці 60-х років 20-го століття. Поняття навчальної автономії вперше згадується у 1981 році Х. Холеком, який визначає її як «здатність взяти на себе відповідальність за своє власне навчання» [1, с. 3].

На відміну від Х. Холека, який вважав автономію атрибутом студента, Л. Дікенсон визначає автономію як «ситуацію, в якій студент несе повну відповідальність за всі рішення, які пов'язані з його навчанням та виконанням цих рішень» [2]. На думку автора, студенти можуть самостійно відповідати за виконання завдань, добір навчального матеріалу і оцінку досягнутого. При цьому необхідно створити співпрацю між суб'єктами освітнього процесу, за якої викладач та / або спеціально розроблена навчальна комп'ютерна програма спрямовує студента, підштовхує його до пошуку шляхів і способів підвищення рівня знань. Автономне навчання можна забезпечити, якщо навчання вміню вчитися розглядатиметься як інтегральний складник вивчення іноземної мови так, щоб студенти самі обирали цілі, засоби, методи навчання і навчальні матеріали з урахуванням власних потреб і здібностей, усвідомлювали найефективніші напрями навчання.

Д. Літлвуд розглядав автономію як здатність до незалежних дій, критичної рефлексії, прийняття рішень; певне психологічне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності. Здатність до автономії проявляється як у способі навчання, так і у способі переносу студентами результатів навчання на більш широкий контекст

[3, с. 4]. Відповідно до наведеного визначення автономія передбачає діяльнісний (самоуправління навчальною діяльністю від визначення цілей до оцінювання отриманого результату) і особистісний (здатність до самостійності, позитивне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності) аспекти.

У галузі іноземних мов концепція автономії студента та автономного навчання спершу розроблялася у зв'язку з навчанням іноземної мови дорослих, вивчення іноземної мови для спеціальних цілей (Language for specific purposes – LSP). Пізніше ця проблема була перенесена на більш широку аудиторію та стала предметом досліджень у контексті безперервного навчання у програмах Ради Європи. У теперішній час розвиток автономії студента під час вивчення іноземної мови є найважливішою освітньою метою сучасних програм з іноземних мов [1]. При цьому рівень автономії, саморегуляції у процесі вивчення іноземної мови розглядається як обов'язковий критерій рівня володіння мовою, яка вивчається.

Концепція автономного навчання – це поступовий процес, розвиток якого залежить від взаємодії багатьох факторів, серед яких позиції та переконання студентів та викладачів, які беруть участь у навчальному процесі, взаємодія між ними, контекст навчання і викладання та інституційні умови.

Ефективність автономного навчання, на нашу думку, передбачає урахування двох ключових компонентів: здатність і готовність студентів до його реалізації у процесі навчання. Важливим чинником є здатність до саморегуляції, рефлексії та мотивації, яка забезпечується створенням ситуації розвитку, моделюванням особистісно значущого для студента контексту навчальної діяльності, спрямованого на створення реального продукту, навчання в співробітництві, акцент на рефлексивну самооцінку, самоконтроль та саморегуляцію навчальної діяльності.

І.О. Зимня розглядає два основних види саморегуляції: предметну та особистісну, та співвідносить останню із самовихованням людини, яке передбачає високий рівень свідомості, адекватність самооцінки, рефлексивність мислення, цілеспрямованість особистості, розвинені вольові якості. Для успішного розвитку предметної регуляції у студентів необхідно сформувати, окрім відповідних навичок і умінь, уявлення про свої можливості, а саме: цілеутворення, яке передбачає визначення цілей та їх утримання до моменту реалізації; моделювання об'єкта – бажаного кінцевого продукту; програмування власної діяльності з метою реалізації цілей; оцінювання кінцевих і проміжних результатів [4, с. 94–95].

Аналіз науково-методичних джерел свідчить, що готовність включає систему якостей / властивостей особистості (вагомими є психоло-

гічні фактори, серед яких виділяється розумова активність та здатність до саморегуляції). Якості та властивості, притаманні особистості, забезпечують, у свою чергу, її самостійний розвиток за такими напрямками: мотивація і мотиваційна готовність, рефлексивність, системність знань, здатність обирати засоби і прийоми діяльності, які впливають на успішність [5, с. 276]. Готовність студентів до автономного навчання дає змогу простежити рівень сформованості вмінь самостійної навчальної діяльності, необхідних для професійного вдосконалення, усвідомлення самостійного керівництва студентом процесом самопізнання [6, с. 38].

У контексті особистісно-діяльнісного підходу слід розрізнити два компоненти автономного навчання: діяльнісний, який характеризує студентів із точки зору можливості використання ними прийомів і стратегій, необхідних для здійснення автономного навчання, та особистісний, що передбачає наявність у студентів рис особистості, необхідних для успішної реалізації процесу навчання та самонавчання в умовах автономного навчання.

Готовність до автономії у процесі навчання передбачає урахування таких позицій:

- вміння сконцентрувати увагу на поставлених цілях і завданнях освітнього процесу в цілому або його окремих етапах;
- здатність керувати процесом власної освіти;
- контроль та оцінювання динаміки свого розвитку, дотримання визначених термінів заліків та екзаменів;
- здатність не втрачати впевненість у власних силах у разі стресових ситуацій або невдач [7, с. 146].

Наступним етапом є аналіз рівнів навчальної автономії. У науковій літературі пропонується кілька підходів до класифікації рівнів навчальної автономії студентів. О.Б. Тарнопольський [8, с. 54–58] розглядає такі рівні навчальної автономії:

- рівень нульової автономії або рівень повної залежності навчального процесу від викладача, що відповідає авторитарному виду автономії;
- рівень групової автономії, в якому в межах напрямку, визначеного програмою курсу, всі рішення стосовно використання мовних та мовленнєвих засобів, визначення цілей та засобів їх реалізації ухвалюються студентами в результаті обговорень і компромісів у парах, малих групах та всією групою, а не індивідуально;
- рівень індивідуальної / групової автономії, який відповідає самоорієнтованому виду автономії або може характеризуватися як повна автономія, студенти отримують право самостійно або у групі ухвалювати рішення стосовно цілей, завдань, змісту і методів власного навчання.

Цей рівень передбачає етап, коли всі рішення стосовно використання мовних та мовленнєвих засобів, визначення цілей та способів їх реалізації ухвалюються студентами під час обговорень / дискусій у парах, малих групах та всією групою або індивідуально.

У дослідженнях Т.Ю. Тамбовкіної запропоновано розрізнити чотири рівні автономії: відносну автономію, напівавтономію, частково залежну та повну автономію [9, с. 82].

Рівень автономії студента у закладах вищої освіти залежить від моделі педагогічної взаємодії студента та викладача. На нашу думку, викладач виконує дуже важливу функцію у сприянні автономії: він корегує процес навчання та мотивує студентів виявляти власну ініціативу, підтримує у формулюванні власних реалістичних цілей та у впровадженні їх до навчальної програми. Викладач надає студентам навчальні матеріали, висловлює поради і конструктивні відгуки. Результати досліджень та практичний досвід засвідчують, що саме роль викладача та взаємодія між викладачем та студентом виступають вагомими факторами розвитку автономії.

Щоб компенсувати обмеження аудиторного часу та посилити шанси успішного вивчення мови, студентів необхідно заохочувати розвивати свої власні навчальні стратегії, тобто ставати автономним.

Стратегії навчання – це ті думки та дії, якими ми виконуємо, свідомо чи ні, у процесі оволодіння новою інформацією. Метою викладання стратегій навчання є допомога студентам свідомо контролювати власний процес навчання так, щоб вони могли стати ефективними, вмотивованими і незалежними у процесі вивчення мови. Слід зазначити, що навчальні стратегії можуть бути поділені на метакогнітивні та стратегії на основі завдань (task-based)[10, с. 5–13].

Метакогнітивні стратегії можна використовувати практично для будь-яких завдань, і вони базуються на рефлексії власного мислення. Щойно студенти починають думати про власне навчання, вони починають помічати, як вони навчаються та як навчаються інші. Таким чином, вони можуть коригувати процес навчання і обирати найбільш ефективні для себе методи навчання. Перерахуємо чотири загальні метакогнітивні стратегії:

- організація / планування власного навчання;
- керівництво власним навчанням;
- моніторинг власного навчання;
- оцінка власного навчання.

Ці метакогнітивні стратегії відбуваються в послідовному порядку в процесі виконання студентом будь-якого завдання: «Що робити, перш ніж почати?» (Організувати / спланувати); «Що мені робити, коли я працюю над цим завданням?»

Стратегії для виконання завдань

СТРАТЕГІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ		
СТРАТЕГІЯ	ПРИЙОМИ	ОПИС
Використовуйте те, що знаєте	<i>Використання фонових знань</i>	– Думайте про те, що ви вже знаєте, та як це можна використати під час виконання завдання. – Створіть асоціації.
	<i>Робіть висновки</i>	– Користуйтеся контекстом. – Читайте та слухайте «між рядками».
	<i>Прогнозування</i>	– Думайте, що скажуть далі. – Вгадуйте, що логічно відбудеться далі.
	<i>Особистий досвід</i>	– Думайте про те, які нові поняття стосуються вашого особистого досвіду (знань, цінностей, почуттів).
	<i>Знайомі явища / Когнати</i>	– Користуйтеся власними знаннями мов (свої та інших); – Ідентифікуйте когнати.
	<i>Заміна / переказ</i>	– Якщо ви не знаєте потрібного слова, підберіть синонім або описову фразу.
Використовуйте свою уяву	<i>Образне мислення</i>	– Уявіть інформацію образно.
	<i>Реалії / рольова гра</i>	– Розіграйте ролі, де потрібно використовувати мову, що вивчається. – Використовуйте як приклади реальні предмети.
Використовуйте організаційні навички	<i>Закономірності</i>	– Застосуйте відоме правило. – Створіть своє правило. – Застосовуйте фонетичні правила читання.
	<i>Класифікації</i>	– Класифікуйте слова та ідеї за ознаками.
	<i>Умовні знаки / записи</i>	– Створіть візуальні репрезентації (напр. діаграми, таблиці, схеми) головних співвідношень між поняттями. – Записуйте ключові слова та ідеї.
	<i>Додавання</i>	– Додавайте (в умі, усно, письмово).
	<i>Вибіркова увага</i>	– Зосереджуйтеся на необхідній інформації, зворотах, ідеях, ключових словах та фразах.
Використовуйте різноманітні джерела інформації	<i>Доступ до джерел інформації</i>	– Користуйтеся словниками, Інтернетом та іншими довідковими матеріалами. – Шукайте та використовуйте додаткові джерела інформації. – Слідкуйте, як поведуться носії мови. – Ставте запитання.
	<i>Співпраця</i>	– Працюйте разом над завданням, допомагаючи один одному. – Давайте поради іншим та прислухуйтеся до того, що кажуть вам.
	<i>Внутрішній діалог</i>	– Використовуйте внутрішні ресурси, нагадуйте собі про свої успіхи, можливості та цілі.

(Керувати); «Як я можу переконатися, що я роблю це завдання правильно? (Здійснювати моніторинг); «Що робити після завершення завдання? (Оцінити).

Проте важливо пам'ятати, що студенти не є настільки лінійними, як описує наша модель. Насправді, ми можемо рухатись вперед і назад: планування, потім моніторинг, потім знов планування, далі управління, організація тощо.

Навчальні стратегії на основі завдань (Task-based Learning Strategies) характеризуються більш специфічною природою завдань та зосереджуються на тому, як студенти можуть використовувати свої власні ресурси для більш ефективного навчання. Існує 16 стратегій даного типу, які можна поділили на чотири категорії за видами ресурсів:

- використовуйте те, що знаєте;
- використовуйте свою уяву;
- використовуйте свої організаційні навички;

– використовуйте різноманітні джерела інформації.

У кожній із цих чотирьох груп можна виділити приклади конкретних прийомів того, що студенти можуть зробити із цими ресурсами, щоб самостійно навчатися (див. Таблицю 1) [10, с. 14–18]:

Отже, коли викладач чітко ознайомлює студентів із різними навчальними стратегіями, він поділяє відповідальність за навчання студентів із самими студентами. Студенти, у свою чергу, беруть на себе більше відповідальності за своє власне навчання і отримують більшу незалежність. Це сприяє впровадженню студентоцентричного підходу в навчанні, що характеризується: акцентом на тому, як студенти навчаються; чітким розумінням стратегій навчання; чітким визначенням особистої мети та самооцінюванням студентів.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи проаналізовані аспекти автономного навчання, ми можемо зробити такі висновки.

Навчальна автономія, тобто здатність критично мислити, приймати компетентні рішення – це вимога часу і необхідна умова ефективної праці майбутнього спеціаліста в галузі педагогіки. Досягнути необхідного рівня автономії з метою оволодіння іноземною мовою можливо шляхом створення спеціального методичного забезпечення для ефективної організації та вдосконалення самостійної навчальної діяльності студентів.

Автономне навчання є когнітивним і конструктивним навчанням із супроводом викладача, яке передбачає володіння студентами навичками самоконтролю, тобто навичками самостійно визначати мету навчання, організувати його і структурувати сам процес навчання, адекватно оцінювати здобуті результати, використовуючи різні стратегії навчання.

Список використаної літератури:

1. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford : Pergamon, 1981. 156 p.
2. Dickinson L. *Learner training*. In A. Brookes & P. Grundy (eds.) *Individualization and Autonomy in Language Learning*. ELT Documents. London : Modern English Publications and the British Council, 1988. P. 45–53.
3. Littlewood D. *Self access: Why do we want it and what can it do? Autonomy and independence in language learning* / ed. by P. Benson and P. Voller. London and New York : Longman, 1997. P. 79–92.
4. Зимняя И.А. *Психология обучения неродному языку*. Москва : Русский язык, 1989. 210 с.
5. Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
6. Коряковцева Н.Ф. *Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык*. Москва : АРКТИ, 2002. 176 с.
7. Соловова Е.Н. *Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс : пособие для студентов пед. вузов и учителей*. Москва : Астрель, 2008. 272 с.
8. Тарнопольський О.Б. *Методика обучения английскому языку для делового общения : учебное пособие*. Киев : Ленвит, 2004. 192 с.
9. Тамбовкина Т.Ю. *К проблеме автономии обучающихся иностранному языку в педвузе. Иностранные языки в школе*. 1998. № 4. С. 84–88.
10. Chamot A.U., Keatly C. *Developing Autonomy in Language Learners*. Georgetown: National Capital Language Resource Center, 2014. 103 p.

Babicheva M., Rybachuk Yu. Autonomy as the basis of independent learning activity of pedagogical specialties students in the process of studying a foreign language

The article considers the problem of developing the autonomy of pedagogical specialties students in the process of learning a foreign language. The authors study the concept of autonomous learning and its role in the independent educational activities of future teachers based on the analysis of scientific research of domestic and foreign scientists. It is determined that the concept of autonomous learning is a gradual process, the development of which depends on the interaction of many factors, including the positions and beliefs of students and teachers involved in the learning process, interaction between them, the context of teaching and learning and institutional conditions.

The essence of autonomous learning as a type of independent educational activity of students is substantiated, the levels of educational autonomy of students are analyzed and the criteria for determining the readiness of students for autonomous learning are considered. It is revealed that the readiness of students for autonomous learning is realized through such qualities and properties as: motivation and motivational readiness, reflexivity, systematic knowledge, the ability to choose the means and methods of activity that affect the success of learning. It is proposed to distinguish four levels of autonomy: relative autonomy, semi-autonomy, partially dependent and complete autonomy.

The peculiarities of the main educational strategies and methods of forming students' autonomy skills in the light of modern requirements for the organization of the educational process in higher educational institutions according to the student-centred approach are revealed. It is noted that the purpose of teaching learning strategies is to help students consciously control their own learning process. Learning strategies are divided into metacognitive, which are based on reflections on their own thinking, and strategies based on tasks that encourage students to use their own resources for more effective learning.

It was found that educational autonomy is a requirement of time and a necessary condition for effective work of future specialists in the field of pedagogy, which involves students' self-control skills, i.e. independently determine the purpose of learning, organize it and structure the learning process, adequately evaluate the results using different learning strategies. To achieve the required level of autonomy in the process of learning a foreign language, the authors propose to create a special methodological support for the effective organization and improvement of independent learning activities of students.

Key words: *learning autonomy, independent work, self-regulation, strategies of autonomous learning, foreign language competence, student-centred approach.*